

Kiss Gábor–Zágorhidi Czigány Balázs

Egy mikrotáj történeti helynévanyaga

Vasvár keleti határa az Árpád-korban

1. Györffy György halála után a korábbinál is reménytelenebb helyzetbe került a Vas megyei középkorkutatás, az ábécé végén álló megye történeti földrajzának elkészülte a bizonytalan távoli jövőbe tolódott ki. Magunk — mint régész-történész kutatópáros — a vasvári múzeum munkatársaiként a Magyar Millennium megyei ünnepségsorozatához kapcsolódva indítottunk el egy hosszú távú kutatási programot, amelynek célja a középkori vármegye történetének feldolgozása. Ez a munka elképzelhetetlen a történeti földrajz nélkül, így a kutatás megalapozásaként elsőként ennek elkészítésére kellett vállalkoznunk. Az MTA Történettudományi Intézetének Középkori Osztályával együttműködve, Györffy György kéziratos hagyatékára támaszkodva fogtunk bele a munkába. Első lépésként egy kisebb mintaterület komplex feltárását végeztük el, aminek leginkább az volt a célja, hogy menet közben kidolgozzuk saját munkamódszerünket. Az alábbiakban ennek a munkának az — elsősorban történeti névtani vonatkozású — eredményeit mutatjuk be.

2. Mintaterületként egy általunk jól ismert és a megye korai története szempontjából is fontos mikrotájat választottunk ki: Vasvár, az egykori megyeközpont közvetlen környékét. Mivel a város körül több tájtípus található, és a birtokviszonyok is elég változatosak, ezért igyekeztünk egy viszonylag zárt, egységes területet kijelölni. Erre legalkalmasabbnak a Sár-víz medencéje mutatkozott, amely Vasvárral átellenben, a Vasi-Hegyhát déli oldalában hosszan terül el. Alaposabb vizsgálódásokhoz azonban még ez a terület is nagynak mutatkozott, így a medence keleti felét választottuk, amelyet markáns határvonal, egy mesterséges építmény, az ún. Vasvári-sánc választ el a medence többi részétől. A határvonal történeti szempontból különös jelentőséggel bír, hiszen a Vasvári-sánc a korai magyar határvédelem egyik belső vonala volt (KISS-TÓTH 1987), s így a közvetlenül mögötte fekvő terület is stratégiai jelentőséggel bírt.

2.1. Maga a mikrotáj — mesterséges határáról függetlenül is — zárt természetföldrajzi egység, lényegében egy vízgyűjtőterület, melynek vizeit a Sió-Verna — középkori nevén Vér vize — patak gyűjti össze, és vezeti bele a Sár-vízbe. A terület határa északon és keleten a Hegyhát vízválasztója, délen pedig maga a Sár-víz, illetve annak területünk határán délnek forduló keskeny, mocsaras völ-

gye. A mintegy száz négyzetkilométernyi területen ma Vasvár egy kisebb része — az egykori Szentmihályfalva — mellett négy falu: Oszkó, Olaszfa, Pácsony és Győrvár található. A 13. században ez még további négy nagyobb birtokot (Kozmafa, Karakó, Szarakad, Lapsa), összességében pedig mintegy tizenöt kisebb-nagyobb birtokrészt foglalt magában.

2.2. A vizsgált terület forrásadottságai viszonylag jónak mondhatók, hiszen két fő birtokosa a vasvári káptalan és a Nádasd nemzetség különböző családjai után gazdag okleveles anyag maradt fenn, amely jórészt publikálva is van (VSz., UB., RVK.). Tovább javította ezeket a kedvező adottságokat egy szerencsés véletlen is: Győrffy György kéziratos hagyatékából előkerült annak a Győrvár és Dobra cseréjéről szóló 1266. évi — eddig csak tartalmi átiratban ismert — oklevélnek a teljes szövege, amely a környék legrészletesebb határjárását tartalmazza.¹ Ez a határjárás lényegében a mikrotáj történeti földrajzának kulcsát adta a kezünkbe.

2.3. A kedvező forrásadottságoknak köszönhetően feldolgozások tekintetében is jól áll a terület, és birtoktörténetét — legalább vázlatos szinten — megfelelően ismerjük. A vasvári káptalan első birtokrészét, a későbbi Szentmihályfalvát még III. Béla idején kapta, aztán ezt a birtokot bővítette több lépcsőben Pácsony, Lapsa és Olaszka birtokokkal, a 13. század végére nagy kiterjedésű, összefüggő birtoktestet hozva létre vidékünkön (SILL 1977).

Oszkó, a legnagyobb határral rendelkező birtok oklevelekkel igazolhatóan a 13. század végén a Nádasd nemzetség kezén volt, de a nemzetség itteni birtoklása minden bizonnyal jóval korábbi időkre nyúlik vissza. A század végén a nemzetség oszkóinak is nevezett ága — Itemer fia Péter és gyermekei — vásárlásokkal és cserékkel igyekezett megszerezni magának a birtok nagy részét, ebből jött létre a — középkorban Hosszú- vagy Egyházasoszkónak nevezett — későbbi Felsőoszkó. A birtok kisebb része a nemzetség másik ágának, a Nádasdi családnak a kezén maradt, ebből alakult ki a — középkorban Átaloszkónak nevezett — későbbi Alsóoszkó (KARÁCSONYI 1995: 841–52).

Győrvárt mint királynői birtokot 1266-ban IV. Béla király cserélte el a szentgotthárdi apátsággal Dobra földjéért, a falu ettől kezdve a középkor végéig az apátság birtokában maradt (KALÁSZ 1932: 144–5).

Van néhány kisebb birtok a területen, amelynek pontos helymeghatározásával vagy birtoktörténetével még adós maradt a kutatás: ilyen Szarakad, Karakó, Márkusföldre, Kozmafa; de olyan birtokrészek elkülönítése sem volt egyértelmű, mint Lakpácsony és Várnépepácsony. A mikrotáj vázlatos történeti földrajzának megrajzolására — részben ezen kérdések tisztázásával — már nagyrészt a jelen kutatás eredményeire támaszkodva került sor (ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2002: 29–36).

---

¹ Az oklevés és helynévi adatokat ld. az Adattár megfelelő címszavánál.

3. Feltáró munkánk komplexitása abban rejlik, hogy az okleveles adatok mellett igyekeztünk maximális módon felhasználni a 18–19. századi kéziratos térképek adatait, a helynévgyűjtések anyagát és a régészeti terepbejárások során tett megfigyeléseket. A munka menete a következő volt: 1. Modern 1:10 000 méretarányú térképen rögzítettük a kéziratos térképek adatait, mindenekelőtt a vízrajzot, úthálózatot, birtokhatárokat és a fontosabb dűlőneveket. 2. A helynévi adatokat összevetettük és szükség esetén kiegészítettük a helynévgyűjtések és a modern térképek névanyagával. 3. Az általunk készített térképen megpróbáltuk azonosítani a középkori határjárások vonalát. 4. A terepen is bejártuk a határjárások nyomvonalát, és pontosítottuk a térképet. (A terepbejárások során az elpusztult települések nyomát is megpróbáltuk felkutatni.) 5. Az adatok összegzéseként elkészítettük a történeti földrajz és a helynévtár névcikkeit, megrajzoltuk a hozzájuk kapcsolódó térképeket.

4. A kutatás számos eredményt hozott a régészet, a történettudomány és a történeti névtan vonatkozásában. A régészeti és történeti eredményekre itt csak röviden utalunk, azokat külön tanulmányban szeretnénk részletesen kifejteni. A történeti névtan területére vonatkozó megfigyeléseinket is csak vázlatosan foglaljuk össze, most elsősorban a névanyag publikálását tűztük ki célul; annak részletes feldolgozását már névtanos szakemberrel közösen szeretnénk elvégezni.

4.1. Régészeti szempontból a legfontosabb eredménynek — amellet, hogy számos régészeti objektumot azonosítottunk a területen — azt tartjuk, hogy több oklevelesen jól adatolható településnyomot (pl. Lapsa, Lakpácsony) azonosítottunk, tehát az itt előkerült cseréptöredékek datálásához a történeti adatok nyújthatnak támpontot. Ez komoly segítséget jelenthet a Nyugat-Dunántúl bizonytalan Árpád-kori cserépkronológiájának pontosításához.

4.2. Történeti szempontból a legfontosabb eredménynek — a mikrotáj részletes történeti földrajzának megrajzolása mellett — azt tartjuk, hogy a kutatás révén némi bepillantást nyerhettünk az okleveles kor előtti birtokviszonyokba is. Erre a legjobb példa Győrvár esete. Ezt a települést a már említett 1266. évi adat alapján királynői birtokként könyvelték el, most pedig — egy a munka során pontosan behatárolt okleveles adat révén (hogy tudniillik a Pácsony 1224. évi határjárásában említett „Márton comes határa” Győrvárra, illetve annak egy részére vonatkozik) — kiderült, hogy a tatárjárás előtt magánbirtok volt, sőt — egy helynévi adat (a győrvári *Hencse-dűlő*) alapján — feltehető, hogy az volt már a 12. század végén is. Az egymásba kapcsolódó történeti és helynévi adatok tehát új távlatot nyitottak Győrvár történetében.

4.3. A történeti névtant illető megfigyeléseink három fő probléma körül összpontosulnak: az egyik az okleveles anyag mellett az élő, illetve helynévgyűjtésekben és a térképeken dokumentált (modern) helynévanyag felhasználhatósága

az Árpád-korra vonatkozóan; a másik a helynevek kronológiájának kérdése; a harmadik pedig a történeti adatok és az etimológia kapcsolata.

4.3.1. A modern helynévanyagot a történeti névtan nyelvész kutatói általában a történeti nevek azonosításához vagy párhuzamok, analógiák adatolására szokták felhasználni; a történészek sokkal szabadabban kezelik ezt az anyagot, sok esetben komoly bizonyító erőt tulajdonítva neki. Magunk elsősorban olyan, sejtetően személynévi eredetű helyneveket kerestünk, amelyekkel az Árpád-korra vonatkozó forrásbázisunk bővíthető. Természetesen ez a kísérlet erősen szubjektív alapokon nyugszik (bár mondhatnánk azt is, hogy eddigi tapasztalatainkra épülő intuíciónk szolgáltatta ehhez az alapot), de hogy mégis eredményes, azt két helynév is bizonyítja: az egyikről közvetlen okleveles adatok igazolják Árpád-kori eredetét, a másik esetében ugyanez közvetett adatokkal bizonyítható.

A *Csoma* dülönév Oszkó nyugati határában több változatban is ismert, és viszonylag nagy területet fed le. A helynév első írásos említése 18. századi peres iratokban fordul elő. Már a kutatás kezdetén ismert volt számunkra, hogy a faluban birtokos Nádasd nemzetségnek a 13. század végén volt egy *Csama* ~ *Csoma* nevű tagja (KARÁCSONYI 1995: 850–2). Az adatok összegyűjtése során kiderült, hogy Csoma birtoka több-kevesebb pontossággal be is határolható: egy 1291-ben kelt határjáró oklevél ugyanis megemlíti Csoma földjeit. A határjárásból annyi kiderül, hogy a birtokrész Oszkó nyugati felére esik, tehát a mai *Csoma-dülő* környékére. Az okleveles adatokból azt is megtudjuk, hogy Csoma fia Márton 1298-ban eladta itteni birtokát, és így a család a továbbiakban nem birtokolt Oszkón. A helynév tehát 1298 előtt keletkezett, és vagy az általunk ismert Csomától származik, vagy az ő egyik, azonos nevű felmenőjétől (Csomáról egyelőre annyit tudunk, hogy a nemzetség mákfai ágához tartozott, közvetlen hozzátartozói közül csak gyermekeit, Mártont és Borsot ismerjük, akiknek feltehetően nem volt fiúgyermekük, így velük a család a 14. század elején ki is halt; ld. UB. II, 278–9, 321, 332).

A győrvári *Hencse* dülönévre már a történeti eredmények kapcsán utaltunk. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a helynév is hasonló jellegzetességeket mutat, mint a Csoma név: viszonylag nagy területet jelöl, több névváltozatban is él, és nagyon stabil helynév: a legkorábbi kéziratos térképektől a kataszteri térképeken és iratokon át napjainkig ismert; középkori említése viszont nincs, sőt ebben az esetben Hencse nevű birtokosra sincs közvetlen adatunk. Itt a véletlen adta kezünkbe a megoldást.

A mikrotáj történeti földrajzának feldolgozásával párhuzamosan készítettünk el egy tanulmányt a megye nyugati részén a gyepű felbomlásával kialakuló nagybirtokokról (KISS–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2006). A legkorábbi határjárások és összeírások számbavétele során jutottunk el a szentgotthárdi apátság 1198. évi birtokösszeírásához, ahol az adományozók között együtt szerepel Dénes és

Hencse ispán (*comes Dionisius ... Henche comes*, UB. I, 32–3), akik ugyanazon prédiumon tettek adományokat, tehát minden bizonnyal rokonok voltak. A vasvári káptalan 1217. évi birtokösszeírásából tudjuk, hogy a Győrvárral szomszédos Pácsony birtok egy része (Lakpácsony) is egy bizonyos Dénes ispán adományából származik (amelyet ezért egy alkalommal *Déneslaka* néven is említenek: 1377: *Dyenuslaka*, RVK. 166, 167). A két adomány közel egy időre esik (a szentgotthárdi 1198 előttre, a vasvári 1217 előttre datálható), így nem lehet véletlen a két név egymás melletti szereplése. Ezt erősíti az a tény is, hogy a *Hencse* név viszonylag ritkának mondható, az „Árpád-kori személynévtár” is csak néhány ide kapcsolható adatot hoz (ezek egy része az általunk azonosított személyre, illetve ennek egyik közvetlen leszármazójára vonatkozik, továbbá szerepel még néhány adat tipikusan német nyelvi környezetből, ld. ÁSz. 376–7).

A *Hencse* név egyediségének köszönhetően sikerült azonosítani a személyeket, akik nagy valószínűséggel nem mások, mint a Héder nemzetség alapítóinak, Hédernek és Wolfernek a fiai, tehát Hencse és Dénes unokatestvérek (az összegyűlt adatok alapján a nemzetség családfáját pontosítani kell, erre azonban itt nem térünk ki). Hencsét a genealógiai irodalom *Aenz ~ Hencz* néven ismeri (KARÁCSONYI 1995: 597–617), ennek magyaros alakja a *Hencse*. Hogy az azonosítás nem légből kapott, azt a helynévi adatok is alátámasztják: bizonyára ugyancsak nem véletlen, hogy a nemzetség nevét őrző — és az Árpád-korban igazolhatóan a nemzetség birtokában lévő — Somogy megyei Hedrehely közelében is feltűnik a *Hencse* helynév (ld. Cs. 2: 577, 612).

A *Csoma* és a *Hencse* helynév tehát kétségtelenül a mikrotáj Árpád-kori névanyagához tartozik. De vannak további nevek is, amelyekről sejthető, hogy ugyancsak ehhez a réteghez tartoznak. Ilyen mindenekelőtt a *Sámogy ~ Zámogy* dúllónév Pácsony és Olaszfa területén (*Sámogy*: VMFN. 221/64, 65, 70, 73; 222/116; 224/73; *Zámogy*: VMFN. 222/95, 99, 100, 102, 110), amelyről egyelőre nehéz eldönteni, hogy egy név két variánsa lehet-e, vagy esetleg egy helynév-, illetve személynévpár (vö. *Sumudi, Zamudi, Semudi, Somudi*, ÁSz. 691). Ebbe a körbe tartozhat még az olaszfai *Csorma* (VMFN. 222/119, 121, 122, 123, 124) és az oszkói *Csepe-völgye* (VMFN. 216/103, 109) helynév is. Külön figyelmet érdemel a győrvári *Boda-vár*, illetve *Boda-hídja* (VMFN. 224/45, 54) helynév, amelyek személynévi tagjáról nem feltétlenül gondolnánk, hogy Árpád-kori eredetű, egy fontos momentum azonban mégis erre utalhat. Győrvár és Hegyhátszentpéter határán, közvetlenül a Vasvári-sánc tövében egy forrás környékére (amelyhez egy elsüllyedt várról szóló helyi hagyomány is kapcsolódik) vonatkoznak a nevek, ahol terepbejárásaink során egy nagyobb kiterjedésű Árpád-kori falu maradványait sikerült megfigyelni. A falu nem illik bele a mikrotáj általunk ismert 13. század végi településszerkezetébe, azonosításában és pontos datálásában fontos szerepet játszhat a helynév, ami azonban még további kutatásokat igényel.

4.3.2. A helynevek kronológiájának meghatározása kutatásunk egyik kulcskérdése volt, hiszen munkánk jellegéből adódóan elsősorban történeti forrásként kívántuk hasznosítani a mikrotáj névanyagát.

Közvetlen történeti adatokkal egyetlen helynévi réteg korát sikerült pontosabban behatárolni, ezek az írott forrásokban is szereplő személyek nevéből keletkezett helynevek. Mivel a források a 13. század végétől állnak nagyobb számban rendelkezésünkre, ez a réteg a 13–14. század fordulójára datálódik: a *Márkusföldé*-nek nevet adó Halastói vagy Oszkói Márkus 1269–1292 között szerepel a forrásokban, a *Csoma* dülő névadójáról már említettük, hogy a rá vonatkozó egyetlen adat 1291-ből származik, 1293-tól már csak fiai szerepelnek, *Kozmafalva* névadójának, Oszkói Kozmának a fiait pedig 1334-ben említik egy oklevélben, de maga Kozma is feltűnik még 1340-ben (ha ez az adat nem téves, akkor Kozma egy emberöltővel később élt Márkusnál és Csománál).

Figyelmet érdemel, hogy ezek a nevek kivétel nélkül a Nádasd nemzetség oszkói birtokának területére vonatkoznak, kialakulásuk pedig egybeesik a nemzetségi birtok felosztásával, tehát egyidősek a birtok törzsének két részre bomlásával, Általoszkó (Alsóoszkó) és Hosszúoszkó (Felsőoszkó) kialakulásával. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a nevek végleges alakja már ebben a korban rögzült volna, csupán arra utal, hogy a névadás mögött rejlő motiváció a 13–14. század fordulójának birtoktörténetében gyökerezik. Ezt jól mutatják az első említések adatai: *Általoszkó* (1340), *Hosszúoszkó* (1355), *Márkusföldre* (1394), *Kozmafalva* (1417), *Csoma* (18. sz., ez a név azonban kivételnek számít, mivel már a 13. században elvesztette birtokjogi jelentőségét, így okleveles rögzítése nem volt indokolt).

Történeti névtani szempontból talán nem érdektelen felhívni a figyelmet arra, hogy itt egyazon korban élt személyek nevéből képződtek különböző módon (puszta személynévből, *-falva*, illetve *-földre* utótaggal) helynevek, ami arra figyelmeztet, hogy a helyneveknek csupán a képzés módja szerint történő kronologizálása nem célravezető. (A fenti adatsorból levonható következtetéseket még tovább sarkítja az a momentum, hogy a *Márkusföldé*nek nevet adó Márkus másik birtokának, a közeli Halastónak közvetlen szomszédságában egy kicsi település a mai napig a puszta személynévből való *Márkus* nevet viseli, vö. ZMFN. 4/1.)

Feltételezésünk szerint ennél a helynévi rétegnél korábbinak kell lenniük azoknak a személynévi eredetű helyneveknek, amelyek névadójára vontakozóan már nem rendelkezünk közvetlen forrásokkal. Ezt a feltevésünket támasztották alá a Hencse helynévvel kapcsolatos eredményeink. Ebbe a helynévi körbe tartozik a már említett *Boda*, *Csepe*, *Csorma*, *Sámogy* ~ *Zámogy* mellett az egyes oklevelesen is adatolt helynevekben rejlő személynevek, mint a *Márkusgáta*, *Seludgáta* (vö. *Sileu*, *Silleu*, ÁSz. 715, mint halásznév is), *Gubese* útja (vö. *Gebse*, *Guebsa*, ÁSz. 326); de ide tartoznak a településnevekben feltételezhető további

személynevek, mindenekelőtt a *Pácsony* névben sejthető *Pács* személynév (ld. erről bővebben az etimológiai résznél), a Győrvár név alapját képező *Győr* személynév és a korszakunkban víznévként feltűnő *Kalocsa* is. Ezek a nevek legalább a 13. század első feléig vagy a 12–13. század fordulójáig mehetnek vissza, de akár 11. századi személyek is rejtőzhetnek mögöttük. Azonosításukra természetesen nagyon kicsi az esély, de egy-egy hozzájuk kapcsolható család- vagy birtoktörténeti adat újabb részleteket tárhat fel a mikrotáj mikrotörténetében.

Mintaterületünkről teljes egészében hiányoznak az ún. korai helynevek: nincsenek törzs- vagy vezérneves helynevek, és nincsenek a népesség etnikumára vagy foglalkozására utaló nevek sem. Hogy ez részben a véletlennek — és a mintaterület kis méretének — köszönhető, az mutatja, hogy a mikrotáj közvetlen határán két népnévi helynév is feltűnik: délen a Sár-víz völgyében *Németi* (1255: *Nempti*, KritJegyz. 1058, ma Gősfá), északkeleten pedig az erdős dombhát túlsó oldalán *Csehi* (1217: *Ceeh*, UB. I, 73, ma Csehi és Csehimindszent). A két adat, ha mást nem is, de azt kétségtelenül jelzi, hogy vidékünk a kora Árpád-korban rendkívül színes etnikai képet mutathatott (ezt a képet még tovább tarkítják a közeli Zala-völgyben sűrűn felbukkanó olasz-vallon nyomok, ld. alább az etimológiai résznél), így területünk szláv eredetű földrajzi neveinek (*Oszkó*, *Olaszka*, *Karakó*) sincs abszolút kronológiai értéke, nem tartoznak feltétlenül a magyar megtelepedés előtti szláv szubsztrátumhoz.

Mindezek után időrendi támpontként nem marad más számunkra, mint a természeti nevek, bár ezeknek szokás legkevésbé kronológiai értéket tulajdonítani. Esetünkben azonban legalább egy olyan név van, amely alkalmas erre, ez a *Sár* víznév (1236: ad aquam *Sar*, UB. III, 257) és a belőle származó település- (1230: villa *Saar*, UB. I, 125) és területnév (1233: terra eorum nomine *Sar*, UB. I, 153).

Bevezetőnkben említettük, hogy mintaterületünk a Vasi-Hegyhát oldalában nyugat-keleti irányba folyó Sár-víz patak medencéjének részét képezi. A medencét a Vasvári-sánc osztja egy nyugati és egy keleti részre (ez utóbbi az általunk vizsgált terület), és ehhez harmadik egységként csatlakozik a medence délkeleti csücskében derékszögben délnek forduló patak völgye. Az Árpád-korban mind a medence nyugati felére (ma Hegyhátszentpéter, Andrásfa, Petőmihályfa), mind pedig a patak völgy felső, a medencével érintkező szakaszára (ma Lakhegy, Gősfá, Vasboldogasszony) egyaránt használták a *Sár* nevet,² területünkön azonban — eltekintve magának a pataknek a nevéől, amely Győrvár 1266. évi határjárásában szerepel — nem fordul elő a *Sár* név.

---

² Az 1236: predium ... *Sar* (UB. III, 257) például egyértelműen Hegyhátszentpéter–Petőmihályfa területére lokalizálható, az 1265: terra *Sar* (UB. I, 320) pedig Gősfá–Lakhegy területére (a további adatokat ld. Cs. 2: 791).

Korábbi kutatásainkból egyértelművé vált számunkra, hogy a korai (11–12. századi) birtokok egy része vízgyűjtő területenként szerveződött, nevüket a folyóvízről vették, sőt központi településük is — amely nem feltétlenül a víz mentén feküdt — ezt a nevet viselte.³ Kézenfekvő tehát, hogy esetünkben is eredetileg a medence egésze egy birtoktestet alkotott, és a *Sár* nevet viselte. Területünk akkor szakadt ki ebből az egységes birtoktestből, amikor a Vasvári-sánc felépült: ezt a történeti kutatás a 10. század második felére teszi (KISS–TÓTH 1987). A *Sár* név használata tehát az ezt megelőző időszakra nyúlik vissza, az a név pedig, amely területünkön a *Sár* helyébe lépett, közvetlenül ez után alakulhatott ki.

Létezett-e azonban olyan név, amely mintaterületünk egészét jelölte, egyáltalán lehetett-e valamikor egységes birtoktömb a vizsgált terület? Véleményünk szerint igen. A bevezetőben említettük, hogy egyik határának mesterséges volta ellenére is zárt természetföldrajzi egységről, egy kisebb vízgyűjtőről van szó, amelyet a sánc felépítése után feltehetően még egy ideig egységként kezeltek, és egységesen neveztek meg (az egységként való kezelést többek között stratégiai szempontok is indokolhatták, az egységes elnevezést pedig az újonnan kialakult területi egység esetében természetes módon fennálló megnevezési kényszer is magyarázhatja).

Arra a kérdésre, hogy mi lehetett ez az elnevezés, természetesen csak találgathatjuk a választ. Az általunk ismert nevek közül jöhet számításba, az egyik a terület legnagyobb kiterjedésű — és egyben legkorábbi adatolt — birtoka, *Oszkó*, a másik a legszövevényesebb határral rendelkező birtok, *Győrvár*. Azt, hogy mi ez utóbbit javasoljuk megoldásként, elsősorban az indokolja, hogy ennek a birtoknak a határa a mikrotáj négy — három természetes és egy mesterséges — határvonala közül hárommal: a Vasvári-sánccal, a Sár-víz patakkel és a Hegyhát keleti vízválasztójával egybeesik. Természetesen sokat nyom a latban az is, hogy a birtok 1266. évi határjárása szerint határa több olyan birtoktestet fog közre (Szarakad, Karakó, Pácsony), amelyek ekkor már más birtokos kezén vannak, de láthatóan Győrvár területéből szakadtak ki; ezt a feltételezést erősíti az a tény is, hogy a 13. század közepén messze Győrvár határától, Olaszkától északra is feltűnik a *Győr* név (1258: terra *Geur*).

A fentiek alapján a következőképpen képzeljük el a mikrotáj birtokszerkezetének és vele párhuzamosan (birtok)névrendszerének kialakulását. 1. A Vasvári-sánc felépülésével területünk kiszakadt Sár birtok területéből, és a 10–11. század fordulóján a *Győr* nevet kapta. 2. A közvetlen katonai fenyegetés megszűntével művelés alá vonták a mezőgazdaságilag hasznosítható területeket, azaz a patak völgyeket, amelyekből kialakultak az egyes birtokok magjai: a leendő *Oszkó*, *Olaszka*, *Karakó*, *Szarakad*, *Pácsony*, *Lapsa* és maga a szűkebb értelemben

---

³ Vö. 1208: terram nomine *Lyndwa* (UB. I, 55–6), a későbbi felsőlendvai uradalom; 1213: terram de *Dobra* (UB. I, 64–5), a későbbi dobrai uradalom (KISS–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2006).

vett Győr(vár). Természetesen ezek a nevek nem feltétlenül származnak ebből a korból, de bizonyára vannak köztük ilyenek is (pl. a szláv nevek utalhatnak a folyamattal párhuzamosan lezajlott telepítésre). 3. Területünk a 11–12. században bizonyára a közeli vasvári várhoz tartozott mint várföld, amelyet várnépek műveltek. A 13. század elé datálható személyneves helynevek őrizhetik azoknak a várjobbágy családoknak, illetve családfőknek a nevét, akik a birtokok használati jogát élvezték (ilyenek tartjuk mindenekelőtt az 1217 előttre datálható *Pácsony* névben rejlő *Pács* személynevet, de ide soroljuk — megint csak intuíciónkra hivatkozva — a *Sámogy* névben sejtethető *Sámu(el)* személynevet is). 4. A 12. század második felétől indult meg és egy bő évszázadig tartott a terület eladományozása, melynek eredményeként egyrészt rögzültek az előző korszak birtoknevei, másrészt sok esetben — az eladományozás folyamatának megfelelően — megkettőződtek a nevek (a legtipikusabb példa: *Lakpácsony* és *Várnépepácsony*, de hasonló elkülönülésre — magánbirtok és várföld — utal a *Lukiszarakad* ~ *Nagyszarakad* névpár, és megkülönböztető előtagja lehetett egykor a két *Lapsá*-nak is, melyek közül az egyik már 1217 előtt a vasvári káptalan birtokába került, a másik pedig egészen 1254-ig várföld maradt). A folyamat részeként új mikronevek is létrejöttek, amelyek a nemzetségi vagy a nagycsaládi birtokon belül az egyes családtagokra utalnak (pl. *Hencse* és *Csoma*). 5. A 13. század folyamán — a 14. század első évtizedeivel bezárólag — két ellentétes irányú folyamat játszódott le: egyrészt az előző korszakban szétdarabolódott kisebb birtokrészek egyesültek, s ezzel funkciójukat veszítették a megkülönböztető előtagok (pl. *Lakpácsony* ~ *Várnépepácsony*: *Pácsony*), másrészt a nagyobb méretű nemzetségi, illetve nagycsaládi birtokok felosztódtak, és az egyes birtokrészek megkülönböztető előtagot vagy új nevet kaptak (pl. *Oszkó*: *Általoszko* ~ *Hosszúoszko* ~ *Kozmafalva* ~ *Márkusfölda*, de ilyen *Olaszka* esete is, ahol egy 13. századi birtokosztály képezi a későbbi *Nagyolaszka* és a káptalani *Olaszka* elkülönülésének alapját).

A folyamat eredményeként a 14. század elejére létrejött az a település- és birtoknévrendszer, amely a középkoron és újkoron át egészen a 19–20. századig fennmaradt, lényeges változást már csak a modern közigazgatási- és helynévrendezés hozott benne. A középkorban és a kora újkorban legfeljebb a nevek előtagjai változtak (ld. pl. *Hosszú*-, *Egyházas*-, majd *Felsőoszko*), de legkésőbb a 17–18. századra ezek is állandósultak; az alaptagok azonban változatlanul élnek mind a mai napig (*Olaszfa* élő nyelvi alakja ma is *Oloszka*). Ezekben az alaptagokban csak rendkívüli esetekben történt változás. Ilyen *Szarakad* esete, ahol egy 14. századi birtokper után — mondhatni „adminisztratív úton” — cserélték le az addigi nevet a korábban csak víznévként használatos *Kalocsa* névre (birtokjogi iratokban a *Szarakad* név a 14. század után már nem fordul elő, ettől függetlenül dűlőnévként — ha torzult formában is — napjainkig fennmaradt, ld. Adattár). Gyakoribb változás a nevek eltűnése, melynek oka leginkább a funk-

cióvesztés (pl. *Márkusföldre*, melynek birtokjogi különállása a 15. század elején megszűnt).

4.3.3. A helynevek etimológiája kapcsán csak óvatos észrevételeket tettünk (a *Csoma* és a *Hencse* helynév magyarázata annyira kézenfekvő, hogy azokat nem is kezeltük etimológiai problémaként), ezek feldolgozása a névtanos kollégákra vár. Korábbi, *Oszkó* nevének megfejtésére tett — eléggé reménytelen — kísérletünk (ZÁGORHIDI CZIGÁNY 1998, részletesebben ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2002: 22–8) tapasztalatai arra figyelmeztettek bennünket, hogy csak azokhoz a kérdésekhez szóljunk hozzá, ahol a történeti adatok segíthetik az etimológia megfejtését. Területünkön két olyan helynév van, melynek megfejtéséhez újabb adalékokkal szolgálhatunk, az egyik *Olaszka*, ahol közvetlen és közvetett adatok is előkerültek, a másik *Pácsony*, ahol inkább csak közvetett adatokat és analógiákat hozhatunk fel.

Olaszka nevét a korábbi kutatás — mind a névtani, mind a történeti — egyértelműen az *Olaszi*-típusú, azaz a neolatin népeiségre utaló helynevek körébe sorolta annyi megszorítással, hogy ebben az esetben szláv névadással van dolgunk (FNESz.), ami a történészeket arra készítette, hogy egyenesen Magyarország egyik legkorábbi vallon települését lássák benne (SZÉKELY 1972: 61). Az etimológiát látszólag a történeti adatok is alátámasztották, hiszen a vallon települések olyan jellegzetes ismérvei is ráillenek a falura, mint a királyi birtok (1340: possessionem domini regis *Noguluzka* vocate) és a Szent Miklós tiszteletére épült templom (1258: in medio ville *Vluzka* secus terram ecclesie sancti Nicolai), sőt a közeli Zala-völgyből, a Kemendi vár környékéről további vallon adatok is — Olaszfalu, Ollár, Alibánfa — ismertek (PAIS 1964: 293).

Kutatásunk kezdetén mi is elfogadtuk ezt a feltevést, és bízunk benne, hogy a feltáró munka során további vallon nyomokra bukkanunk. A helynévi anyag összegyűjtése után azonban egyetlen olyan nevet sem találtunk, amely neolatin nyelvű népeiségre utalna (csupán a középkorból nem adathozható, de ma élő *Verna* víznév sejtetett ilyet), sőt a történeti adatok is egyre inkább a feltevés ellen vallottak. A királyi birtoklásról kiderült, hogy viszonylag későn és másodlagosan, a helyi birtokos család 14. század elején történt kihalása után jött létre. A helyi birtokosok viszont — Potacha fia Dénes unokái és Vida fiai — kétségtelenül a tatárjárás előttre vezették vissza itteni birtoklásukat, ami azt jelenti, hogy *Olaszka* viszonylag korán kiszakadt a királyi- vagy várbirtokból, ami erősen megkérdőjelezi a királyi hospesstelepítés valószínűségét. Területünkön egyébként — a szabad birtokosok mellett — csak várnépekre utaló nyomok vannak, hospesek csupán Szentmihályfálván bukannak fel (1217/1412: hospites eiusdem monasterii), ami azonban a megyeközpont városias településrészén nem számít rendkívülinek.⁴

---

⁴ BÁNDI ZSUZSANNA egy 14. század elejére datálható vasvári vonatkozású *villa Gallicorum* adatot Olaszkával hozott kapcsolatba (1987: 13), ami azonban nyilvánvaló tévedés, az adat Vasvár egyik részére, feltehetően az ekkor kialakuló Zsidóföldre utal (ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2001: 75).

A helynév etimológiája tehát — szláv eredetének elfogadása mellett — egyértelműen felülvizsgálatra szorul, s mivel további történeti adatok nem remélhetőek, segítséget csak a helynévi párhuzamok nyújthatnak. Magunk a legközelebbi párhuzamot Nyitra megyében találtuk meg, ahol Krakó (Krakóván) birtok határjárásaiban bukkan fel az *Olesca ~ Holuska* pataknev (Gy. 4: 328, 415–6). Bár a nevek összekapcsolását kissé bizonytalanná teszi az, hogy a víznév — ellentétben a Vas megyei helynévvel — minden bizonnyal *s*-sel hangzott, de a *Krakó ~ Karakó* névvel való együtt szereplése (az Olaszkával közvetlen szomszédos egyik birtok is a *Karakó* nevet viseli) mindenestre elgondolkodtató.

Pácsony-t — *Oszkó*-val és *Karakó*-val együtt — már KNIEZSA ISTVÁN is (1938: 426) a szlávokra utaló Vasvár környéki „sűrűbb nyomok” között sorolta fel (Olaszkat bizonyára azért nem kapcsolta ide, mivel maga is a vallonokra utaló névmagyarozatot vallotta), és a név szláv eredetét a mai névtudomány is elfogadja (FNESz.). Míg azonban *Oszkó*, *Olaszka* és *Karakó* esetében — ha a bennük rejlő etimont nem is tudjuk minden esetben megfogni — legalább morfológiai szempontból egyértelmű, hogy szláv képzésű helynevek, addig ez *Pácsony*-ról közel sem mondható el. Ennek kapcsán felmerülő kételyeink a mikrotáj történeti földrajzának felvázolása során csak tovább erősödtek: *Oszkó*, *Olaszka* és *Karakó* ugyanis egy tömbben fekszik, és hasonló birtoktörténeti pályát futott be (viszonylag korán, nagyobb birtoktestként szakadtak ki a királyi- vagy várbirtokból), ellenben *Pácsony* ezen a tömbön kívül fekszik, és más utat járt be (két kisebb részletben, részben magánbirtokosi közvetítéssel került egyházi kézre), így elképzelhető, hogy neve a mikrotáj névrendszerének egy másik kronológiai rétegéhez tartozik.

A *Pácsony* név vizsgálatára azonban leginkább a vele szomszédos *Hencse* névvel kapcsolatos felfedezésünk szolgáltatott indokot, tudniillik igyekeztünk további személyneveket felkutatni a környező birtoknevekben. Vizsgálódásaink során (amelyek elsősorban a Héder nemzetség birtokaira és az országhatár menti területekre terjedtek ki) jutottunk el a szentgotthárdi apátság 1187. évi pápai birtokmegerősítéséhez, amely az apátság törzsbirtokait sorolja fel, köztük *Pacfalva* birtokot (UB. I, 28, sajnos az oklevél csak kivonatos formában, egy 18. századi forráskiadásból ismert; a későbbi adatok: 1350: *Bochfalua*, 1548: *Pachfalwa*, 1593: *Pathffalwa*, 1620: *Poczfalua*, KALÁSZ 1932: 134). A birtok a későbbi *Pócsfalva ~ Potschendorf* (ma Rosendorf, Ausztria) községnek felel meg, melynek nevében a *Pócs* vagy *Pács* személynév rejlik. A két földrajzi név között természetesen közvetlen kapcsolatot nem lehet kimutatni, hisz a szentgotthárdi apátsági birtok — miként társai: *Nagyfalva (Mochfalva)*, *Badafalva*, *Gyanafalva* — feltehetően egyik első telepésének nevét őrzi; de arra ráirányítják a figyelmet, hogy kereshetünk személynevet is a *Pácsony* névben.

Földrajzi neveink között nem ritkák az olyan *-ny* végződésű alakok, amelyekben személynevek fedezhetők fel (pl. *Sótony ~ Solt*, *Ládony ~ Lád*), s bár a

névtani irodalom csak köznevek kapcsán veti fel az *-n ~ ny* helynévképző funkcióját (pl. *hárs: Harsány*), példáink alapján ez elképzelhető a személynévek esetében is (PÓCZOS 2001: 84–5, 147–8). A *Pács* és a *Pócs* személynévek viszonylag korai időszakból adathozhatók, és nem számítanak ritkának (ÁSz. 610, 642), így képezhetik az alapját egy ilyen típusú helynévnek.

Mint korábban utaltunk rá, személynévi eredetűnek tartjuk a *Sámogy* dülő nevét is, amely a két Pácsony (Várnépe- és Lakpácsony) között terül el. Ebben az esetben egy klasszikus — és talán archaikusnak is mondható — helynévképzővel van dolgunk, ami talán megerősíti előző feltevésünket, és megengedi azt a feltevést, hogy a két helynevet egy kronológiai rétegbe soroljuk.

5. A rövid áttekintésünkben megfogalmazottakat nem tekintjük végleges eredményeknek, inkább mint munkaanyagot tesszük közzé, számítva a történeti névtan művelőinek reakcióira. Célunk, hogy Vas vármegye esetében a történeti földrajz elkészítése és a korai helynévanyag feldolgozása párhuzamosan történjen, és így a rokon tudományágak egymás munkáját segítsék.

Maga az adattár sem lezárt egység, elsősorban a publikált anyagot és a Györfy-féle cédulák adatait tartalmazza. A Vas megyei Árpád-kori okleveles anyag teljes feltárásával — ha nem is jelentős mértékben — egyes címszavak még bővíthetnek. Nem volt lehetőségünk minden esetben az eredetivel egybevetni az oklevélkiadások olvasatait, így a jövőben ezek is pontosításra kerülhetnek még. Az Adattár közreadásánál a „Korai magyar helynévszótár” és „Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzá”-nak címszószerkezetét egyesítettük, az adattárnál a helynévszótár szempontjait követtük (tehát csak a helynévi adatokat — de azokat teljességre törekedve, beleértve a mikroneveket és a modern névanyagból visszakövetkeztethető korai neveket is — soroltuk fel), a leíró résznél pedig a történeti földrajzét (ismertettük valamennyi történeti adatot, azokat is amelyek nem tartalmazznak konkrét helynevet; a határjárások közlését itt nem tartottuk szükségesnek). Az Adattárban való tájékozódást térképek segítik, amelyeken — az áttekinthetőség kedvéért — különválasztottuk a birtok- és településneveket, valamint a mikroneveket.

Adattár

[Árok] 'földsánc Vasvár és Győrvár között' 1217/1412: *super materiam magnam* (UB. I, 73), 1266/1270/1391: *per fossatum ... ad unum magnum fossatum* (DL. 42.500 = 91.981), 1334: *ad magnum fossatum* (VSz. 21: 443, 443–4).

1217-ben Szentmihályfalva északi határának kiindulópontjaként említik. 1266-ban mint Győrvár nyugati, 1334-ben pedig mint Szentmihályfalva nyugati határa szerepel.

Magyar nyelvű említése nem maradt fenn, az újkortól napjainkig *Római sánc* néven ismert. Eredeti nevét a középkori *Árok-köz* (1300 k.: *Aruckuz*, UB. II, 335–6) területnév (a sánctól nyugatra eső terület) és a vasvári *Árok-hegy*, a sánc kiindulási pontja és néhány további vasvári és hegyhátszentpéteri dűlőnév örizte meg (VMFN. 214/56: *Felső-árok-hegy*, 214/57: *Alsó-árok-hegy*, 214/193: *Árokmellék*; 226/59: *Árokmellék*, 226/66: *Árokmelléki-rét*).

Általozkó 'Oszkó település és birtok része' 1334: *Altalozko* (VSz. 21: 443–4); 1340: *Altalvzkou*, v. (VSz. 21: 598–9).

1334-ben Szentmihályfalva északi részén, Szentmihályfalva, Oszkó és Pácsony hármashatáránál említik a Vasvárról Általozkóra vezető utat. 1340-ben a káptalani Olaszka északi határában említik az Olaszkáról Általozkóra vezető utat.

A Nádasd nemzetség által birtokolt Oszkó azon kisebb része, amely a nemzetséghez tartozó Nádasdy család kezén volt. Később a Gersei Pethő, majd a Festetics család birtokába került. 1941-ig Alsóoszkó néven önálló község, majd Felsőoszkóval egyesült **Oszkó** (bővebben ld. ott) néven.

Bél pataka 'patak Vasvár belterületén' 1334: *Beelpathaka*, fl. (VSz. 21: 443–4).

A Vasvár területén két ágból összefolyó patak (ma Szentkúti-patak) nyugati ága, élő helynévi nyoma nem maradt.

Bór-kút 'völgy Vasvártól K-re' 1334: *Boorkuth*, vallis (VSz. 21: 443–4).

Ma is élő helynév a Vasvárról Oszkóra vezető út mentén, *Borkút-lap* formában (a VMFN. nem ismeri).

Bükkfa 'fa Szarakad határában' 1334: *ad arbores vulga (!) bik* (UB. III, 169–70).

Csipkés pataka 'patak Vasvár belterületén' 1334: *Chipkespathaka*, fl. (VSz. 21: 443–4).

A Vasvár területén két ágból összefolyó patak (ma Szentkúti-patak) keleti ága, élő helynévi nyomát mutatja néhány földrajzi név (VMFN. 214/132: *Csipkés-kert*, 214/133: *Csipkés-kerti út*).

[Csoma] 'Oszkó Ny-i oldalán fekvő határrész' 1291/1360/1378: de terris Chama, szn. (UB. II, 265–6), 1293: Martino et Bors filii Chame (UB. II, 278–9), 1298/1381: Martinus filius Chama de Makwa (UB. II, 321).

1291-ben egy oszkói birtokrész határjárása során említik Csoma földjeit, 1293-ben fiai, Márton és Bors adják bejegyzésüket egy oszkói birtokeladáshoz, 1298-ban pedig Márton is eladja itteni birtokrészeit.

Oszkó határába olvadt, ma több dülönév is örzi emlékét Oszkó és Pácsony határában (VMFN. 216/129: *Csoma*, 221/19: *Csoma-erdő*).

Csorda út 'út Szarakad határában' 1255: *Charadaoth*, via (KritJegyz. 1058).

Gát 'hely Olaszka határában' 1258: *Gat*, locus (HO. V, 29–30).

A mai olaszfai *Sipos-tó*-val (VMFN. 222/33) azonosítható.

[Gubesa útja] 'út Győrvár ÉNy-i határában' 1266/1270/1391: via *Gubesa* (DL. 42.500 = 91.981).

1266-ben Győrvár határjárásában, egy szakaszon a birtok nyugati határáként említik.

A Vasvári-sánc keleti oldalán mint É-ről D-re (azaz a sánccal párhuzamosan) futó út, folytatása a Sár-víz pataktól délre, Lakhegy határában ugyanebben a időszakban szerepel (1265: ad viam *Gubese*, UB. I, 320–1).

Győr 'Olaszka ÉK-i határában említett hely' 1258: *Geur*, t. (HO. V, 29–30).

Nem azonos a korabeli és a későbbi Győrvárral, egy korábbi, nagyobb kiterjedésű Győr(vár) terra emlékét őrizhette meg. Később Olaszka határába olvadt, élő helynévi emléke nem maradt.

Győrvár ~ Györgyvár 'település és birtok Vasvártól D-re' 1255: *Geruar*, t. (KritJegyz. 1058), 1266/1270/1391: *Gerguar*, t. (DL. 42.500 = 91.981), 1270/1391: *Gurguar*, t. (UB. III, 275–6 = DL. 42.500 = 91.981), 1329: *Gurwar* (UB. IV, 58–9), 1332: *Gurguar*, p. (UB. IV, 110–1), 1334: *Gewrguar* (VSz. 21: 443, 443–4), 1338/1377: *Giurguar*, p. (UB. IV, 254), 1338: *Gyurgvar*, t. (VSz. 21: 597).

Pácsony 1224. évi határjárásában említik Márton comes határát (*ad metam Martini comitis*, HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424), amely Győrvár területére tehető, a birtok ekkor tehát — legalább részben — magánkézben van. Közvetett adatokkal az is igazolható, hogy ez így volt már a 12. század végén is (vö. **Hencse**).

1255-ben Szarakad határában említik Győrvárt, 1258-ban Olaszka északi határában Győr terrát, ez utóbbi azonban nem esik a későbbi Győrvár területére (vö. **Győr**).

1266-ban mint királynői földet IV. Béla, felesége és fiuk, Béla herceg cserébe a stájer határon fekvő Dobra birtokért a szentgotthárdi apátságnak adja az oklevélben leírt határokkal. A határjárás a későbbi Győrvárnál jóval nagyobb te-

rületet foglal magában és körülöleli a vasvári káptalan (pácsonyi) birtokait. Ez lesz az alapja a káptalan és az apátság későbbi pereskedéseinek.

A csereadományt 1270-ben V. István, majd 1326-ban I. Károly is megerősítette (UB. III, 212).

1332-ben a vasvári káptalan és a szentgotthárdi apátság pereskedik Pácsony birtok felett, a perben a szentgotthárdi apát csak az 1266. évi csereadományról szóló oklevelet tudta felmutatni.

1334-ben Szentmihályfalva és Lapsa határjárása Pácsony, Győrvár és Lapsa hármashatárától indul, és megemlíti a Győrvárról Vasvárra vezető nagy utat is.

1338-ban a zalai konvent úgy járta meg Győrvár határát, hogy azon nem volt jelen a vasvári káptalan képviselője, és így Győrvárhoz csatolták Lapsa birtok felét és Várnépepácsonyt. A káptalan tiltakozására a zalai konvent érvénytelenítette a határjáró oklevelet. Ugyanekkor a káptalan Tatamér fehérvári prépostnak is beszámolt az ügyről, segítségét kérve jogaik érvényesítésében.

Győrvár és *Györgyvár* alakja is ismert, de a korai adatok és az Olaszka határában említett Győr terra alapján a *Győr(vár)* alak tekinthető elsődlegesnek. Első ismert határjárása az ekkor már a vasvári káptalan birtokában lévő Pácsonyt és a részben a már magánkézen lévő Karakót is körülzárja, így feltételezhető, hogy korábban nagyobb területet jelölt. 1266-ban a szentgotthárdi apátság kapta meg a korábbi királynéi birtokot, és ettől kezdve a középkor végéig az apátság kezén maradt. Ma Pácsony egy részét (**Várnépepácsony**-t, a későbbi Újmajort) is magában foglalja.

[Hencse] 'Győrvár Ny-i oldalán fekvő határrész', középkori említése nem ismert.

Feltehetően annak a Hencse ispánnak a nevét őrzi, aki a Pácsonyt a vasvári káptalannak adományozó Dénes ispán testvére vagy unokatestvére lehetett (ld. **Pácsony** alatt). A szentgotthárdi apátság 1198. évi birtokösszeírása szerint Dénes és Hencse (*comes Dionisius ... Henche comes*, UB. I, 32–3) együtt adományozott birtokot az apátságnak. A két közeli rokon feltehetően itt is együtt birtokolt, valamikor a 12. század végén. A *Hencse* névnek ma is számos változata él Győrváron, valamint a szomszédos Pácsonyban és Hegyhátszentpéteren (VMFN. 224/28, 31, 32, 71, 221/55, 226/6).

Kalocsa kuta 'forrás Szarakad határában' 1334: *Kalachakutha*, fons (UB. IV, 169–70).

A későbbi Kalocsa major helyén eredő forrással azonos, melynek neve ma már nem ismert. Kalocsa birtoknak ez az újabb neve a korábbi **Szarakad** nevet váltotta fel (ld. bővebben ott).

Karakó 'birtokrész Olaszka határában' 1255: *Corkoy*, t. (KritJegyz. 1058), 1298: *Korkou*, p. (UB. II, 320), 1298 k.: *Korkou*, p. (UB. II, 319), 1300 k.: *Crokoy*, t. (Smič. VII, 418–9), 1309: *Korokov* ~ *Korokow* (AOKlt. II, 740).

1255-ben Szarakad határjárásában említik. Mochia comes felesége, Olaszкаи Potacha fia Dénes leánya a vasvári domonkos konvent kiküldöttei előtt kelt dátum nélküli, de 1298-ra tehető végrendeletében olaszкаи és karakói birtokait a vasvári káptalanra hagyja. Férje 1298-ban a pannonhalmi konvent előtt hasonló módon rendelkezett Karakó birtokról, amelyet királyi adományból birtokolt (nyilván felesége családtagjainak birtokrészeiről van szó), egyúttal átiratta felesége végrendeletét, részletezve felesége birtokainak eredetét (részben anyja, Margit asszony első és második házasságából származó nászajándéka, részben saját nászajándéka és leánynegyede).

Olaszкаи Vida fia Bocholer végrendeletében (1300 k.) itteni birtokát — más birtokaival együtt — fele részben feleségére, fele részben leányára hagyja.

1309-ben a győri káptalan átírja az Olaszka 1244. évi felosztásáról szóló oklevelet, azt Olaszkára és Karakóra egyaránt vonatkoztatva.

A 13. század végéig önálló birtok, amely a vasvári káptalan birtokszerzése révén Olaszka határába olvadt, később vagylagosan a káptalan olaszкаи birtokait is jelölte (1437: *Olozka sive Karako*, VSz. 27: 145–6). Emlékét a mai napig dúlónév őrzi Olaszfán (VMFN. 222/59: *Karakó-külső*).

Kentesbokor 'bokor Vasvártól K-re' 1334: *Kentesbokor*, dumus (VSz. 21: 443–4).

[Kozmafalva] 'település és birtok Oszkó és Olaszka között' 1334: Johannes filius *Cosme* de Ozko (VSz. 21: 443, 443–4), 1334: Dyonisius et Iohannes filii *Cosme* de Ozko (UB. VI, 168–9, 169–70), 1340: *Cosme* nobili de eadem Vzkou (VSz. 21: 598–9).

1258-ban Olaszka északi határában említik Ivachin fiainak földjét (*usque terras filiorum Ivachini*, HO. V, 29–30), amely a későbbi Kozmafával azonos.

1334-ben Oszkói Kozma fia János királyi emberként szerepel. Ugyanebben az évben Kozma fiai, Dénes és János mint Szarakad birtokosai tűnnek fel. 1340-ben a káptalani Olaszka birtokának északi szomszédja Kozma, oszkói nemes.

Kozmát és fiait oszkóinak nevezik, tehát a birtok eredetileg Oszkó része, birtokosai azonban nem tartoztak a birtoktest jelentős részét kezükben tartó Nádasd nemzetséghez. A névadó Kozma feltehetően az 1258-ban említett Ivachin fia vagy unokája. Oszkói Kozma leszármazottainak birtoka előbb Kisoszkó (1406/1411: *Kisozko*, RVK. 244), majd Kozmafalva (1417: *Kuzmafalva*, ZsO. VI, 866) néven szerepel a forrásokban. 1941-ig Kozmafa néven önálló község, majd Olaszkával egyesült Olaszfa néven.

Kökényes völgye 'völgy Vasvártól K-re, Lapsa határában említik' 1334: *Kekenesuelge*, vallis (VSz. 21: 443–4).

Ma is élő földrajzi név Vasvár és Oszkó határában (VMFN. 214/119: *Kökényes*).

Lakpácsony 'Pácsony birtok része' 1340: *Lokpachun*, t. (VSz. 21: 598–9).

A vasvári káptalan **Pácsony** birtokának (bővebben ld. ott) azon része, amelyet a káptalan 1217. évi birtokösszeírása szerint egykor — mint prédiomot — Dénes ispán adományozott az egyháznak; ezért alkalmilag Déneslaka néven (1377: *Dyenuslaka*, RVK. 166, 167) is említik.

Lapsa 'birtok és falu Pácsonytól Ny-ra' 1217/1412: *Lapsa*, pred. (UB. I, 73), 1224: *Lapsa*, v. (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424), (1254): *Lapsa*, t. (ÁÚO. VII, 151, HO. IV, 27), 1266/1270/1391: *Lapsa*, v. (DL. 42.500 = 91.981), 1334: *Lapsa*, p. (VSz. 21: 443, 443–4), 1338/1377: *Lapsa*, p. (UB. IV, 254), 1338: *Lapsa*, p. (VSz. 21: 597).

Mint prédiom már szerepel a káptalan 1217. évi birtokösszeírásában. 1224-ben mint *villa*-t említik Pácsony határjárásában.

1254-ben a káptalan a vasvári váralján fekvő területéért, amit a király a domkosoknak ad, cserébe kapja még a két ekényi Lapsa várföldet. Pácsonnyal együtt ezt a birtokot jelölte az 1266-ban Győrvar északi határában név nélkül említett két káptalani határjel egyike, annál is inkább, mivel a határjárás folyamán név szerint is megemlítik.

1334-ben határát — Szentmihályfalvával együtt — részletesen leírják. 1338-ban a vasvári káptalan a szentgotthárdi apátsággal pereskedik Lapsa egy részéért.

Eredetileg — Pácsonyhoz hasonlóan — két részből, egy prédiumból és egy várföldből állt, de helynévi elkülönülésüknek nem maradt nyoma. Idővel mindkét birtokrész a vasvári káptalan kezére került, területük Pácsony határába olvadt. Helynévi nyoma nem maradt.

Lyuk(i)szarakad 'Szarakad birtok része' 1266/1270/1391: *Lyuk Zarakad*, t. (DL. 42.500 = 91.981), 1300 k.: *Luky Zarakad*, t. (Smič. VII, 418–9).

Szarakad (bővebben ld. ott) birtok kisebb, Ny-ra eső része. Nagyjából a későbbi Kalocsa majornak felel meg, területe ma Győrvar része.

[Márkus(földe)] 'Oszkó birtok része' 1292: *Markys de Ozkou* (UB. II, 275–6).

1292-ben Oszkói Márkus ad át egy vitatott földrészt Iteimer fia Péternek, amelynek határát leírják, a határtól keletre Márkus földjei fekszenek.

Ez lehet a későbbi Márkusfölde, amit azonban csak a 14. század második felétől említenek ezen a néven (1394: *Markusfelde*, DL. 7926). A birtok ekkor a Halastóiak kezén van, így valószínű, hogy Márkus azzal a Halastói Márkussal azonos, akit 1269-től többször is említenek az oklevelek (*Markys filius Zoym de Holostou*, UB. II, 351).

Miután Alsóoszkóval közös birtokos kezére került (1411: *ZsO. III, 1406*), a falu határába olvadt (ennek ellenére területe az újkori Felsőoszkó keleti határába lokalizálható). Helynévi nyoma nem maradt.

Márkus gáta 'tó Pácsony és Győrvár határában' 1224 *Marcusgatha*, lacus (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424).

Halastó a Vér vize egyik mellékágán, helyén később is halastó volt (sőt napjainkban ismét megújították), amelyre a *Halastó* földrajzi név is utal (VMFN. 224/72).

Megye 1. 'határjel Pácsony határában' 1224: *iuxta spinas super mege* (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424). 2. 'határjel Olaszka határában' 1340: *ad signum, vulgo mege dictum* (VSz. 21: 598–9).

Monymalató 'domb Győrvár határában' 1224: *Mugmulothou*, monticulum (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424, a helyes olvasat: RVK. 4).

1224-ben (Várnépe)pácsony határjárásának kiinduló pontja.

Fontos sarokhatárpont Győrvár, Pácsony és Szarakad hármasszög határában. A középkorban többször is említik (1377: *Munimulato*, RVK. 166, 1378: *Moninalato*, RVK. 170). Ma Győrvár területén fekszik, feltehetően a *Láncsöcs* (VMFN. 224/87) nevű dombbal azonos.

Nagyolaszka 'Olaszka település része' 1340: *Nogvluzka ... Noguluzka*, p., v. (VSz. 21: 598–9).

Olaszka (bővebben ld. ott) település nagyobb, 1340-ben királyi kézen lévő részét jelöli. Később magánkézre kerül, és határai is némileg módosulnak, birtokosairól a *Petőolaszka* (VMFN. 222/5) nevet viselte. Ma Olaszfa része.

[Nagy]szarakad 'Szarakad birtok része' 1300 k.: *magnam Zaragad*, p. (Smič. VII, 418–9).

Szarakad (bővebben ld. ott) birtok nagyobb, K-re eső része.

[Nagy-tó] 'tó Pácsony és Győrvár határán' 1224: *magnum stagnum* (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424).

1224-ben (Várnépe)pácsony határának délnyugati sarokpontja, a határjárás mint Márton comes határát említi.

Jól azonosítható vízállásos hely a mai Győrvár belterületén, a *Nagy-tó* elnevezés ma is élő földrajzi név (VMFN. 224/6).

Nyír 'fa Oszkó határában' 1266/1270/1391: *nyr*, a. (DL. 42.500 = 91.981).

Nyúlvár 'domb Szarakad határában' 1334: *Nyuluar*, montic. (UB. III, 169–70).

Olaszka 'település és birtok Vasvártól DK-re' 1244/1309: *Oloska* (HO. IV, 30–1, ÁÚO. VII, 183–4), 1255: *Olozka ... Olozca(m)*, t. (KritJegyz. 1058), 1258: *Vluzka*, t. (HO. V, 29–30), 1266/1270/1391: *Oluzka*, t., v. (DL. 42.500 = 91.981), 1291: *Olozka*, de (KritJegyz. 3695), *Olozka*, p. (UB. II, 319), 1298: *Olozka*, p. (UB. II, 320), 1300 k.: *Alazca* (Smič. VII, 418–9), 1300 k.: *Oluzka*, de (UB. II, 337), 1309: *Oluska* (AOkt. II, 740), 1310: *Oluzka*, p. (VSz. 21: 98), 1311: *Wlutzka ... Oluzka*, p. (UB. III, 47–8), 1311: *Olozka ... Oluzka*, t. (UB. III,

49–50), 1311: *Vluzka*, p. (UB. III, 51–2), 1328: *Olazka* (UB. III, 23–4), 1332: *Vlazka* (UB. IV, 111), 1334: *Olozka* (UB. IV, 169–70), 1340: *Vluzka*, p. (VSz. 21: 598–9).

1244-ben a tatárjáráskor elhunyt Potacha fia Dénes földjein pereskednek Dénes unokái (Chepan, Dénes, László, Pál, Loránd, Miklós) és veje, Isou, aki a földet visszaváltotta Márton mestertől, aki azt adományba kérte el a királytól, valamint János, Dénes sógora. Isou és János költségeik és egyéb címeiken megkapták Dénes földjeinek egyharmadát a rajta álló kúriával, a gyümölcsös harmadát és a szőlő felét, valamint öt szolgát.

1255-ben Szarakad határjárásában említik. 1258-ban ugyancsak Dénes unokái és Vida fiai (Lőrinc, Bocholer, Kemény) osztják két részre, ekkor határait is leírják, és említik a Szent Miklós tiszteletére emelt templomát.

Mochia comes felesége, Olaszka fia Dénes leánya a vasvári domonkos konvent kiküldöttei előtt kelt dátum nélküli, de 1298-ra tehető végrendeletében olaszka és karakói birtokait a vasvári káptalanra hagyja. Férje 1298-ban a pannonhalmi konvent előtt hasonló módon rendelkezett az Olaszka körül fekvő Karakó birtokáról, egyúttal átiratta felesége végrendeletét, részletezve felesége olaszka birtokainak eredetét (részben anyja, Margit asszony első és második házasságából származó nászajándéka, részben pedig saját, előző — Izsóval kötött — házasságából származó nászajándéka és leánynegyede).

Vida fia Bocholer 1300 k. kelt végrendeletében olaszka birtokának felét feleségére, felét leányára hagyja.

1309-ben a győri káptalan a vasvári prépost és kanonokok kérésére átírja a vasvári káptalan 1244. évi oklevelét Olaszka és Karakó birtokokról.

1310-ben Gyöngyösmelléki Pongrác visszaadja a vasvári káptalannak azt a korábban általa elfoglalt olaszka birtokrészt, amelyet Mochia comes felesége adott az egyháznak, fenntartva a jogot, hogy azt bíró előtt perelje vissza. 1311-ben azonban az országbíró a vitatott részt — a győri káptalan jelentése alapján, amely a birtokrész helyzetét leírja — a káptalannak ítélte.

1326-ban a kemendi várnagy és olaszka királyi, valamint káptalani jobbagyok nyugtatják Dénes fia Kona Miklóst a nekik okozott károk megtérítéséről.

1328-ban királyi és káptalani részét említik, 1340-ben leírják a káptalani rész határát, amely Nagyolaszka királyi birtokkal határos, a két településnek közös (Szent Miklóshoz címzett) plébániatemploma van.

A 13. században magánkézen van, rokon családok osztoznak rajta. A század végére egy része magánadományból a vasvári káptalan kezére kerül a szomszédos **Karakó**-val (ld. ott) együtt, ez a későbbi *Káptalanolaszka* (VMFN. 222), amit Karakó néven is említenek. Nagyobb része (**Nagyolaszka**) a 14. század elején királyi birtok (nyilván a helyi birtokos családok, Potacha unokái és Vida fiai, kihalásával), majd ismét magánkézre kerül, és birtokosairól a *Petőlaszka* nevet

kapja. A modern korban Olaszka néven önálló község, majd 1941-től Kozmafával egyesülve az Olaszfa nevet viseli.

Oszkó 'település és birtok Vasvártól K-re' 1217/1412: *Vzkow*, t. (UB. I, 73, a helyes olvasat: RVK. 3), 1250 k.: *Vscoy*, de (DL. 94.035), 1266/1270/1391: *Ozkou*, t. (DL. 42.500 = 91.981), 1291/1360/1378: *Ozkou*, p. (UB. II, 265–6), 1292: *Ozkou*, t. (UB. II, 275–6), 1293: *Wzkou*, t. (UB. II, 278–9), 1293: *Wzkou* (UB. II, 279), 1293: *Ozkou* (UB. II, 290–1), 1298/1381: *Ozkow*, t. (UB. II, 321), 1302: *Uzquo*, de (UB. III, 12), (1313): *Vzkou*, de (DL. 93.968), 1334: *Ozko*, de (UB. IV, 168–9, 169–70), 1334: *Ozko*, de, t. (VSz. 21: 443, 443–4), 1340: *Vzko* ... *Vzkou*, de (VSz. 21: 598–9).

1217-ben mint a vasvári káptalan birtokának (a későbbi Szentmihályfalvának) a szomszédját említik először, a birtokos megnevezése nélkül. 1266-ban Győrvár határjárásánál szerepel (valójában mint Pácsony északi szomszédját) ugyancsak birtokos nélkül. Egy 1250 körülre datálható, tanúkat felsoroló oklevélben egy bizonyos Mihály szerepel Oszkói előnévvel, ami azonban már kétségkívül arra utal, hogy a birtok magánkézben van.

1291-ben a Nádasd nemzetséghez tartozó Iteyer fia Péter rokonaitól, Razlaus fiaitól és László fia Istvántól szerzett meg egy darab földet, amelynek határait leírták.

1292-ben Péter Márkus comestől vásárol meg egy olyan földdarabot, amely az ő rokonságához tartozó Herena-tól et Guge-től jutott Márkushoz, és amelyen aztán a nádor előtt pereskedtek, majd békésen megegyeztek úgy, hogy Márkus 7 márkáért átadja azt Péternek. Ebből az alkalomból a Péter (Oszkó) és Márkus birtoka (a későbbi **Márkusföldre**) közötti határt is leírták.

1293-ban nádasdi Iteyer fia Imre és fiai adták el itteni birtokrészüket Péternek (az eladáshoz hozzájárulnak Chama fiai, Márton és Bors). Ugyanebből az évből fennmaradt egy kötelezvény a vételár visszafizetéséről (a birtokbaiktatás megghiúsulása esetén) és egy csereszerződés is, amely szerint azonban Iteyer fia Imre és fiai átadják oszkói birtokrészeiket Péternek, aki cserébe Deregne-i örökölt birtokából ad nekik hasonló nagyságú és értékű részt.

1298-ban Makwa-i Chama fia Márton adja el itteni birtokrészét Péter fiainak: Bálintnak, Benedeknek és Péternek.

1302-ben Oszkói Péter özvegye és fiai, Bálint, Beke és Pető gersei birtokukról rendelkeznek.

Egy 1313-ra datálható oklevél Péter fia Bálintot Mákfainak nevezi és felsorolja több oszkói jobbágyát.

1334-ben Szentmihályfalva és Lapsa határjárásánál említik a királyi Vasvárról Átaloszkóra vezető utat, illetve Szentmihályfalva, Pácsony és Oszkó hármashatárát (ld. **Vár-tető**).

1340-ben a káptalani Olaszka határjárásánál említik Olaszka, Oszkó (Oszkói Péter fia Pető, valamint Beke fiai, Beke és István birtokának), továbbá a későbbi

Kozmafalva (Oszkói Kozma birtokának) hármaskörét, valamint az Olaszkáról Általoszkóra vezető utat.

A terület legnagyobb kiterjedésű birtoka, amelynek nagyobb része a 13. század végétől már biztosan a Nádasd nemzetség kezén van, két kisebb részét — **Márkusföldé-t** és **Kozmafalvá-t** — azonban idegen családok birtokolták. A nemzetség Oszkóinak nevezett ága (Itemer fia Péter és leszármazottai) a 13–14. század fordulóján igyekezett megszerezni magának a birtok nagyobb részét, ebből alakult ki a későbbi — a középkorban Hosszúoszkó (1355: *Huzywuzkow*, DL. 94.088) vagy Egyházasoszkó (1501: *Eghazasozko*, DL. 93.689) néven ismert — *Felsőoszkó*. A nemzetségi birtok kisebb része a Nádasdy család kezén maradt, ez a későbbi — a középkorban **Általoszkó** néven ismert — *Alsóoszkó*. Alsó- és Felsőoszkó 1941-ben egyesült Oszkó néven.

Pácsony 'birtok és falu Vasvártól D-re' 1217/1412: *Pachun*, pr. (UB. I, 73), 1224: *Pachun*, t. (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424), 1266/1270/1391: *Pachon*, v. (DL. 42.500 = 91.981), 1332: *Pachon*, p. (UB. IV, 110–1), 1332: *Pachon*, p. (UB. IV, 111), 1334: *Pachun*, t. (VSz. 21: 443, 443–4).

Egy része (Lakpácsony) már 1217-ben a vasvári káptalané, egy későbbi (1224) adat szerint Dénes ispán adományára, másik részét (Várnépepácsony) mint lakatlan várföldet 1224-ben kapta a káptalan királyi adományként, azzal az indoklással, hogy minden oldalról a káptalan birtokai veszik körül (quia undique ipsorum terra includitur), ebből az alkalomból határait is leírják.

1255-ben Szarakad határjárásánál említik névtelenül mint a vasvári káptalan földjét. 1266-ban név nélkül mint káptalani birtokot említik Győrvár északi határában, majd ismét a keleti határrészen, ahol a falu név szerint is szerepel.

1311-ben a vasvári káptalan a kapornaki konvent előtt kijelenti, hogy amikor a magyarok és németek közötti harc során templomuk leégett, ott többek között a Várnépepácsonyra vonatkozó olevelei elégték.

1332-ben a vasvári káptalan és a szentgotthárdi apátság pereskedik Pácsony birtok felett, a perben a szentgotthárdi apát csak az 1266. évi csereadományról szóló oklevelet tudta felmutatni. Ugyanakkor megjárják Várnépepácsony határát II. András király 1224. évi adománylevele alapján.

1334-ben Szentmihályfalva és Lapsa határjárása Pácsony, Győrvár és Lapsa hármaskörétől indul.

1338-ban a zalai konvent úgy járta meg Győrvár határát, hogy azon nem volt jelen a vasvári káptalan képviselője, és így Győrvárhoz csatolták Lapsa birtok felét és Várnépepácsony. A káptalan tiltakozására a zalai konvent érvénytelenítette a határjáró oklevelet. Ugyanakkor a káptalan Tatamér fehérvári prépostnak is beszámolt az ügyről, segítségét kérve jogaik érvényesítésében.

1340-ben a káptalani Olaszka határjárásánál említik a káptalan Lakpácsony nevű birtokát.

A birtok eredetileg két részből állt, egy prédiumból, amely magánadományként már a 12. század végén a vasvári káptalan birtokába került (**Lakpácsony**), és egy várföldből, amely 1224-ben királyi adományként jutott a káptalan kezére (**Várnépepácsony**). A két birtokrész különállása egészen a legutóbbi időkig megmaradt, az újkortól Pácsony és Pácsony-Újmajor néven különítették el őket. Újmajor 1951-ben Győrvárral egyesült, Pácsony — a határába olvadt **Lapsa** birtokkal — ma is önálló község.

Regfa ? 'fa Pácsony határában' 1224: *regfa*, lignum (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424).

Sár 'patak Győrvár határában' 1266/1270/1391: *Saar*, aqua (DL. 42.500 = 91.981).

A Zala legnagyobb mellékvize a vasi–zalai határon, ma *Sár-víz* néven ismert. Ez a patak képezi ma is Győrvár DNy-i határát.

(Selud) gáta 'tó Pácsony és Győrvár határában' 1224 *Seludgatha*, lacus (HO. IV, 11, ÁÚO. VI, 424).

Felduzzasztott halastó a Vér vize patakon.

Séd-fő 'rét Oszkó határában' 1292: *Sedfeu*, pratum (UB. II, 275–6).

A falu ÉK-i határába tehető hely, a mai *Nádfej* dűlővel (VMFN. 216/92) azonosítható. Az itt eredő patak (a Vér vize egyik mellékága) önálló megnevezése ma már nem ismert, egykori neve — az itteni említés alapján — *Séd* lehetett.

Simon körtvélye 'fa Olaszka határában' 1340: ad arborem pyri vulgo *Symonkurthely* (VSz. 21: 598–9).

Szarakad 'birtok Olaszka és Győrvár között' 1217/1412: *Scaracad*, v. (UB. I, 73), 1255: *Zarakad*, t. (KritJegyz. 1058), 1266/1270/1391: *Zarakad*, t. (DL. 42.500 = 91.981), 1272: *Zarakad*, t. (Smič. VII, 415), 1291: *Zarakad*, t. (KritJegyz. 3695), 1300 k.: *Zaragad*, p. (Smič. VII, 418–9), 1334: *Zarkad*, p. (UB. IV, 168–9, 169–70).

1217-ben, a vasvári káptalan első birtokösszeírásában hat szőlőt említenek (a későbbiekben nincs adatunk a káptalan itteni birtoklásáról).

1255-ben IV. Béla király Oloszkai Vid fia Bocholernek adományozza a vasvári várhoz tartozó Szarakad birtokot, és egyúttal leírják a határait.

1266-ban Győrvár határjárásánál külön említik Lyukszarakadot és Szarakad várföldet, továbbá megemlítik Ochuz fia István — feltehetően ugyancsak ide tartozó — földjét.

1272-ben IV. László király, majd 1291-ben III. András is megerősíti IV. Béla király adományát.

Bocholer 1300 körülre keltezhető végrendeletében a királyi adományból származó Nagyszarakadot — más birtokokkal együtt — felerészben feleségének, felerészben leányának hagyja, Lyukszarakadot — amelyről azt állítja, hogy

Ochuz fia István zálogosított el neki — nővére fiának, András fia Péternek adja, aki azt lányától válthatja meg örök jogon.

1334-ben Oszkói Kozma fiai, Dénes és János birtokában van, ekkor határát leírják.

A birtok a 13. század első felében egy kisebb, magánkézen lévő részből, **Lyuk-szarakad**-ból (ez részben Ochuz fia István birtokában van) és egy nagyobb vár-birtokból, **Nagyszarakad**-ból állt, a század második felére mindkét része magánkézre, azonos birtokoshoz, Oloszkai Vida fia Bocholer kezére jutott. Mivel Bocholernek nem volt fiúutóda (ld. 1300 k. kelt végrendeletét), nyilván leányágon került Oszkói Kozma fiainak birtokába. A 14. század végén egy birtokper után (amikor a Gersei Pethők szerzik meg, 1391: DL. 42.500 = 91.981), a Szarakad név eltűnik a hivatalos iratokból és helyette a *Kalocsa* név (bővebben ld. **Kalocsa kuta**) kerül használatba. Az eredeti név azonban dülönévként még a 19. századi térképeken is felfedezhető (1840: *Szarkadi oldal*, VaML. Térkép-gyűjtemény U 193), de eltorzult formában ma is él (*Szarka-lap*, VMFN. 224/89). *Kalocsa-puszta* ma Győrvár része, egészen az 1960-as évekig lakott hely volt.

Szarakad nagyuta 'út Szarakad határában' 1334: *Zarkadnogwtha ~ Zarkadnoguta*, via magna (UB. IV, 169–70).

Szentmihályfalva 'település, Vasvár káptalani birtokban lévő része' 1314: *villa sancti Michaelis archangeli* de Castroferreo (A. I, 364), 1334: *Zentmihalfalua*, p. (VSz. 21: 443, 443–4).

A vasvári káptalan 1217. évi birtokösszeírása említi először „a monostor körüli földet”, amelyet (III.) Béla király adományozott a káptalannak. Az összeírás említést tesz a káptalan hospeseiről, akik ugyanazzal a szabadsággal élnek, mint a várnépek (cum eadem libertate in omnibus, qua et burgenses eiusdem castri). Ekkor határának egy részét is leírják, amely feltehetően a vasvári sánc (itt *materia magna*, a későbbi *fossatum magnum*) északi végétől indul Oszkó felé (UB. I, 73).

1254-ben a város belterületén, a váralján (in suburbio eiusdem castri) fekvő területének egy részét említik, amelyet ekkor IV. Béla király visszavett, és a domkosoknak adott kert céljára, a káptalant pedig Lapsa várfölddel kárpótolta (ÁÚO. VII, 151, HO. IV, 27).

1283-ban IV. László írásba foglalja a káptalani népek azon kiváltságait, melyek szerint a Rába és a Mákva folyó vizeit és a Rába-erdőt használhatják, a folyókon szabadon átkelhetnek (UB. II, 174–5). 1291–93 között András győri püspöktől kaptak a káptalani népek részletes kiváltságlevelet (RVK. 214).

1294-ben Kőszegi Miklós nádor, mivel a németek által megszállt Szent Mihály-templomot kénytelen volt felgyújtani, a káptalan Zsidóföldre birtokkal kárpótolta (UB. III, 290–1). 1311-ben a káptalan a kapornaki konvent előtt tiltakozott, hogy az említett harcok idején a templom kamrájában a káptalan számos

oklevele elpusztult (A. I, 226–7). 1313-ban egy peres oklevél utal arra az időszakra, amikor a német Trusslachcius elfoglalva tartotta a vasvári káptalan mostorát (A. I, 296).

1314-ben említik a vasvári káptalan falujából való Bán fia Miklóst (A. I, 364). 1334-ben Szentmihályfalva és Lapsa határait megjárják.

Vasvár káptalani tulajdonban lévő része, önálló elnevezése — amely a káptalani templomtól ered — csak a 14. század elejétől szerepel az oklevelekben. Mint városias települést alkalmilag nevezték *Szentmihályvárosa* néven is (1472: *Zenthmihalvarasa*, DL. 93.476). Az 1217. évi birtokösszeírás szerint III. Béla adományozta az egyháznak, majd a káptalan Lapsa, Pácsony, Olaszka és Karakó birtokokkal nagy kiterjedésű, összefüggő birtoktömböt alakított ki a környékén. A káptalan itteni birtokait egészen a 20. századig megtartotta; Szentmihályfalva 1886-ban egyesült Vasvárral és Zsidóföldével, Vasvár néven. Emlékét ma a *Szentmihályfalvi utca* őrzi Vasváron (VMFN. 214/33 — napjainkban ismét hivatalos név).

Szilfa 1. 'fa Vasvár határában' 1217/1412: de arbore *zeyl* (UB. I, 73, a helyes olvasat: RVK. 3). 2. 'fa Szarakad határában' 1255: arbores *zilfa* (KritJegyz. 1058).

Várnépepácsony 'Pácsony birtok része' 1311: *Warnepepachon*, p. (A. I, 226–7), 1332: *Warnepepachon*, p. (UB. IV, 111), 1338/1377: *Warnepepachon*, p. (UB. IV, 254), 1338: *Varnepepachon*, p. (VSz. 21: 597).

A vasvári káptalan **Pácsony** birtokának (bővebben ld. ott) azon része, amelyet mint lakatlan várföldet 1224-ben II. András király adományozott a káptalannak.

Vár-tető 'hely Vasvártól K-re' 1334: *Warthetew*, locus (VSz. 21: 443–4).

Sarokhatárpont Szentmihályfalva, Pácsony és Oszkó hármashatáránál. Helynévi nyoma nem maradt.

Vér vize ~ Vér-víz 'patak Oszkó, Olaszfa, Pácsony és Györvár határában' 1255: *Vervize*, fl. (KritJegyz. 1058), 1266/1270/1391: *Viruiz*, aqua (DL. 42.500 = 91.981), 1340: *Wyrvize*, fl. (VSz. 21: 598–9).

A Sár-víz (ld. **Sár**) mellékvizének főága viselte ezt a nevet, egyes mellékágai azonban külön nevet is kaptak (ld. **Kalocsa kuta** és **Séd-fő**). Ma Olaszfától D-re *Verna* (VMFN. 216/113, 221/75, 224/79), É-ra *Sió* (VMFN. 216/113, 120, 121, 123, 221/39, 40) néven ismert.

Források

A. = *Anjoukori okmánytár I–VI*. Szerk. NAGY IMRE. Bp., 1878–1891.

AOkt. = *Anjou-kori oklevéltár I–XII*. Szerk. KRISTÓ GYULA. Bp.–Szeged, 1990–2000.

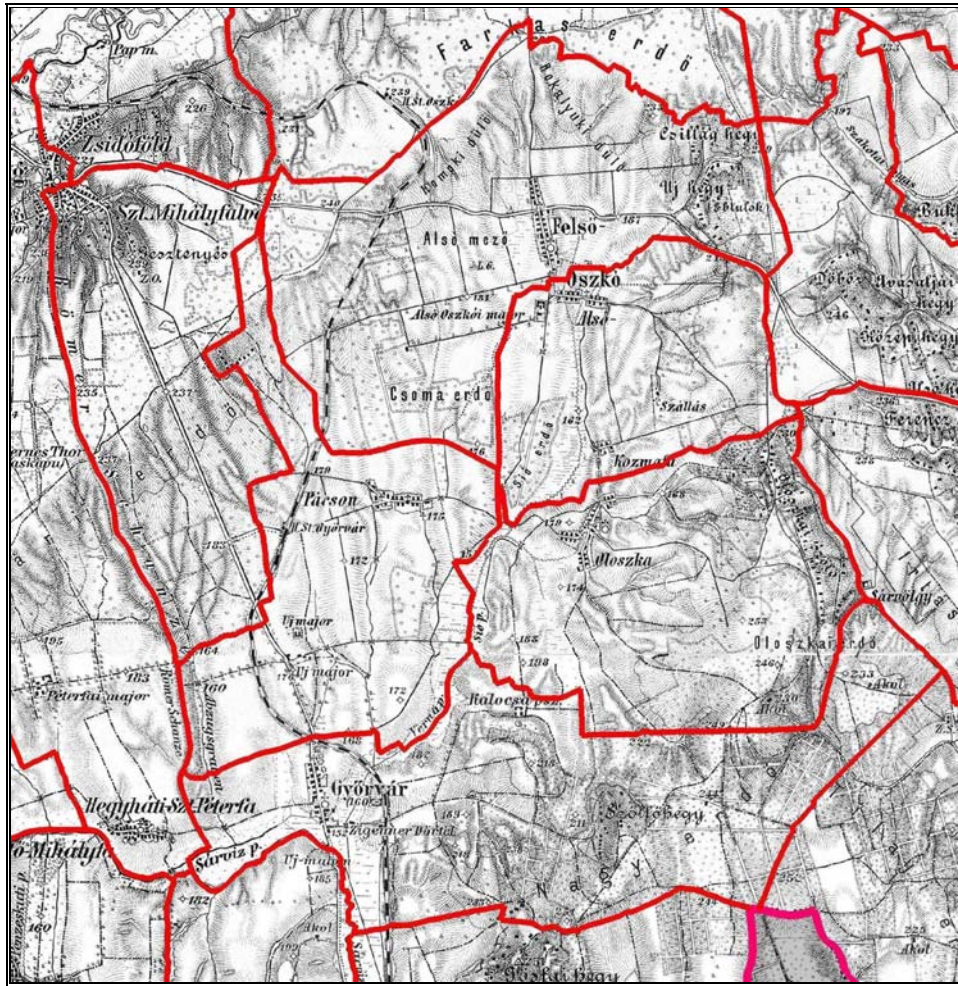
- ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár I–XII*. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. Pest (később Bp.), 1860–1874.
- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Bp., 2004.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Bp., 1963–1998.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III*, V. Bp., 1890–1913.
- DL. = Magyar Országos Levéltár, Középkori Gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, javított és bővített kiadás. Első, változatlan lenyomat. Bp., 1997.
- HO. = *Hazai okmánytár I–VII*. Kiad. IPOLYI ARNOLD–NAGY IVÁN–VÉGHÉLYI DEZSŐ. Győr–Bp., 1865–1891.
- KritJegyz. = SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II/4*. Bp., 1923–1987.
- RVK. = KÓTA PÉTER, *Középkori oklevelek Vas megyei Levéltárakban I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiből (1130) 1212–1526*. Vas megyei levéltári füzetek 8. Szombathely, 1997.
- Smič. = *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Vol. VII. Collegit et digessit T(ADIJA) SMIČIKLAS. Zagrabiae, 1909.
- UB. = HANS WAGNER–IRMTRAUT LINDECK-POZZA, *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebeite der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I–V*. Wien–Köln–Graz, 1965–2000.
- VaML. = Vas Megyei Levéltár
- VSz. = HÁZI JENŐ, Vas megye középkori oklevelei 1–37. közl. *Vasi Szemle* 21 (1967)–35 (1981).
- VMFN. = *Vas megye földrajzi nevei*. Szerk. BALOGH LAJOS–VÉGH JÓZSEF. Szombathely, 1982.
- ZMFN. = *Zala megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg, 1964.
- ZsO. = MÁLYUSZ ELEMÉR–BORSA IVÁN, *Zsigmondkori oklevéltár I–VII*. Bp., 1951–2001.

Irodalom

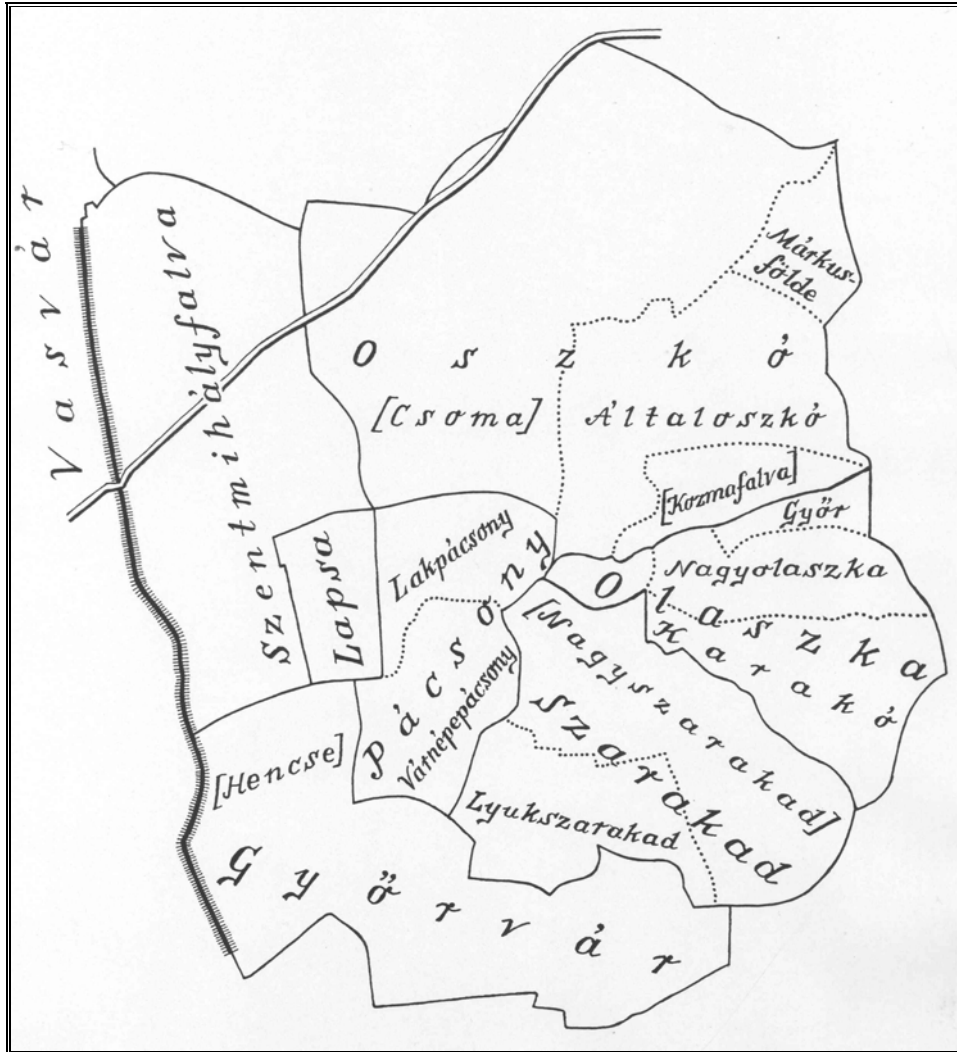
- BÁNDI ZSUZSANNA (1987), *Körmend a középkorban*. Körmendi füzetek. Körmend.
- KALÁSZ ELEK (1932), *A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban*. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 5. Bp.
- KARÁCSONYI JÁNOS (1995), *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Bp., 1900–1904. Reprint.
- KISS GÁBOR–TÓTH ENDRE (1987), A vasvári „Római sánc” és a „Katonák útja” időrendje és értelmezése. Adatok a korai magyar gyepűrendszer topográfiájához I. In: *Communicationes Archeologicae Hungariae* 1987: 101–37.

- KISS GÁBOR–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS (2006), Korai uradalmak Vas vármegye délnyugati részén (1187–1213). Topográfiai rekonstrukció. In: „*Hadak útján...*” XV. A népvándorlaskor kutatói 15. konferenciájának előadásai. Tatabánya, 2004. október 4–6. Szerk. LÁSZLÓ JÁNOS–SCHMIDTMAYER RICHÁRD. Tatatabányai Múzeum Tudományos Füzetek 8. Tatabánya. 175–86.
- KNIEZSA ISTVÁN (1938), Magyarország népei a XI-ik században. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján I–II*. Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. Bp., II, 365–472.
- PAIS DEZSŐ (1964), *Ola. MNy.* 60: 282–90.
- PÓCZOS RITA (2001), *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. Debrecen.
- SILL FERENC (1977), A vasvár-szombathelyi székeskáptalan történetének vázlata. In: *A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977)*. Szerk. TÓTH IMRE. Szombathely. 173–242.
- SZÉKELY GYÖRGY (1972), A székesfehérvári latinok és a vallonok a középkori Magyarországon. In: *Székesfehérvár évszázadai 2. Középkor*. Szerk. KRALOVÁNSZKY ALÁN. Székesfehérvár. 45–72.
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS (1998), Az *Oszkó ~ Oskó* családnév és Oszkó község neve. *Vasi Szemle* 52: 103–5.
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS (2001), Vas vármegye történelmi székhelye: Vasvár. In: *Fejezetek Vasvár történetéből*. Documenta Savriensia 2. Szerk. PUSZTAY JÁNOS. Szombathely. 63–82.
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS (2002), *Oszkó*. Száz magyar falu könyvesháza. Bp.

1. térkép. A mikrotáj a III. katonai felmérésen a korabeli községhatárokkal (1882)

2. térkép. A mikrotáj Árpád-kori birtok- és településnevei a 13–14. századi határokkal (Kiss Gábor rajza)

3. térkép. A mikrotáj Árpád-kori mikronevei (Kiss Gábor rajza)

